

Artikel: Gezellig op transport. De uitzending van Nederlandse kinderen naar Duitse gebieden tijdens de Tweede Wereldoorlog

Auteur: Anne Eva Haarbrink

Verschenen in Skript Historisch Tijdschrift, jaargang 40.3, pp. 177-189.

© 2018 Stichting Skript Historisch Tijdschrift, Amsterdam

p-ISSN: 0165-7518

e-ISSN: 3051-2506

Abstract: Dutch children from Dutch cities and villages were sent to camps and foster families in Germany and other occupied territories of the Germans during the Second World War. The Nazi occupiers were the initiators of this phenomenon. Their main goal was to create unity between Dutch and German people, who were considered to be related. This article consists of a detailed analysis of this transmission. This article also examines the similarities and differences between this transmission and other transmissions that took place in the twentieth century. The central question in this study is why Dutch children were sent to Germany during the Second World War. By making a comparison with other transmissions this study also contributes to the broadening of research about child migration.

Skript Historisch Tijdschrift is een onafhankelijk wetenschappelijk blad dat viermaal per jaar verschijnt. De redactie, bestaande uit studenten en pas afgestudeerden, wil bijdragen aan actuele historische debatten, en biedt getalenteerde studenten de kans om hun werk aan een breder publiek te presenteren.

GEZELLIG OP TRANSPORT

De uitzending van Nederlandse kinderen naar Duitse gebieden tijdens de Tweede Wereldoorlog

Anne Eva Haarbrink

‘Om 23.45 uur kwamen wij te Leipzig aan, waar wij direct met alarm werden ontvangen. De lichten gingen uit en daar stonden wij tussen het puin en de wegrennende mensen in het stikdonker. Na lang wachten bereikten wij strompelend een schuilkelder, waar wij anderhalf uur doorbrachten.’¹ Tijdens de Tweede Wereldoorlog vertrokken Nederlandse kinderen vanuit verschillende Nederlandse steden en dorpen naar ‘bleekneusjeskampen’ en pleeggezinnen in Duitsland en andere, door de Duitsers bezette gebieden in Oostenrijk en Tsjechië om daar een aantal weken of maanden door te brengen. De reis naar het kamp of de pleegouders was niet ongevaarlijk: treinen werden tijdens de oorlog regelmatig gebombardeerd en reizigers waren in zo’n geval weerloos. De gebieden waar de kinderen heen reisden waren ook regelmatig doelwit van bombardementen van de geallieerden.² Ondanks deze gevaren maakten duizenden kinderen en hun begeleiders de reis naar kampen en pleeggezinnen in Duitsland, maar waarom?

De uitzending van Nederlandse kinderen naar kampen en pleeggezinnen in Duitse gebieden is, behalve door Lou de Jong, nooit wetenschappelijk onderzocht. In wetenschappelijk onderzoek is überhaupt lange tijd weinig aandacht geweest voor kinderruitzendingen en kindermigratie; de nadruk lag op mannelijke vluchtelingen, asielzoekers en arbeidsmigranten. Afgelopen twee decennia wordt gepleit voor verbreding van de opvatting van migratie en de definitie van een migrant. Zo wordt nu onderscheid gemaakt tussen mannen en vrouwen in migratiegeschiedschrijving en is er meer aandacht voor het kind.³

Kinderen die zonder ouders migreren vormen weliswaar geen grote groep in het geheel van migrerende mensen, maar in de twintigste eeuw kwam deze soort migratie wel in vele vormen voor. Literatuur over deze kindermigratie en kinderruitzendingen is zeer gefragmenteerd. In onderzoeken staat meestal één kindermigratie centraal en deze migratie wordt dikwijls bestudeerd vanwege haar (vermeende) uniciteit. De vraag die dit oproept is: is iedere kindermigratie wel uniek? In dit artikel wordt het hoe en waarom van de Nederlandse kinderruitzending naar Duitsland belicht

en vergelijk ik deze uitzending met andere uitzendingen om zo overeenkomsten en verschillen zichtbaar te maken.

Om de vraag te kunnen beantwoorden waarom Nederlandse kinderen naar Duitsland werden uitgezonden tijdens de Tweede Wereldoorlog, zijn bronnen uit het archief van de Nederlandse Volksdienst (NVD) gebruikt.⁴ Omdat de NVD het centrale orgaan was dat de kinderuitzending reguleerde, bevindt zich in het archief van deze organisatie veel correspondentie van NVD-functionarissen onderling en correspondentie met functionarissen van instanties als de Winterhulp, de NSDAP (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei) en de NSV (Nationalsozialistische Volkswohlfahrt).⁵

BEZETTINGSBESTUUR

Op 27 mei 1940 werd Nederland volledig door Duitsland bezet. In bezette gebieden installeerden de Nazi's bezettingsregimes. In Polen waren de bezetters van meet af aan meedogenloos: Hitler wilde Polen vernietigen. Dit gold niet voor Nederland, omdat de Nederlanders volgens de nazi-ideologie een 'broedervolk' waren. Nederland werd met haar 'stamverwante' bevolking beschouwd als Germaanse regio. Na een zeer korte tijd van militair bestuur werd hier daarom een burgerlijk bestuur geïnstalleerd.⁶

Kinderuitzending naar Duitsland en Oostenrijk,
NIOD, 80676

De Oostenrijkse jurist Arthur Seyss-Inquart was vanaf mei 1940 de hoogste bestuurder in Nederland.⁷ Het doel van Seyss-Inquart was om de Nederlandse bevolking op integratie in het Duitse Rijk voor te bereiden, de kinderuitzendingen waren hier een goed middel voor.⁸ Tijdens het Interbellum waren veel Oostenrijkse kinderen bovendien in Nederland opgevangen om aan te sterken. Seyss-Inquart vond dat hij – als Oostenrijker – zijn dankbaarheid hiervoor kenbaar kon maken door de uitzending van grote aantallen Nederlandse kinderen te helpen organiseren.⁹

De nazificatie van de Nederlandse samenleving en cultuur was, naast de Jodenvervolging, een belangrijke doelstelling van de nazi's. Politieke partijen en maatschappelijke organisaties werden opgeheven of gelijkgeschakeld. Afwijkende meningen en levensbeschouwingen werden fel bestreden en het nationaalsocialisme werd aan de Nederlanders opgelegd.¹⁰ Censuur was een belangrijk middel om de nazificatie van

Nederland te bewerkstelligen. Twee overheidsdepartementen bepaalden het beleid betreffende de radio, de pers, de cultuursector en het onderwijs op scholen en universiteiten.¹¹

De NVD werd in juli 1941 op initiatief en met hulp van de Duitse bezetters opgericht en had tot doel om al het sociale werk in Nederland te bundelen en te nazificeren. De NVD was volgens de statuten verantwoordelijk voor alle Nederlanders uit een oogpunt van zorg voor het volk en de welvaart, met inbegrip van de duurzame verzorging van minderjarigen. De kinderuitzendingen waren een middel van de NVD om deze duurzame verzorging van minderjarigen te bewerkstelligen.¹² Stichting Winterhulp was een voorloper van de NVD. Deze stichting had tot doel om steun aan hulpbehoevende Nederlanders te verschaffen. De werkzaamheden van de NVD liepen via al bestaande bureaus van de Stichting Winterhulp.¹³ Er werd dus gebruik gemaakt van bestaande structuren die soms werden aangepast of ingezet voor andere doeleinden van de bezetter.

De NVD had meer dan duizend betaalde krachten in dienst en verkreeg haar middelen uit collectes en Duitse subsidies. Daarnaast was de NVD regionaal georganiseerd onder één koepelorganisatie. De directeur-generaal van de Stichting Winterhulp stond aan het hoofd van de organisatie. Verder was er een algemeen secretaris en waren er provinciale en stedelijke directeuren. De organisatie kende verschillende afdelingen, zoals Propaganda en Voorlichting en Jeugdtransport.¹⁴

DE CIJFERS

In de periode van 1940-1945 werden naar schatting tussen de vijfduizend en tienduizend kinderen uitgezonden via de NVD. De NVD had zich tot doel gesteld om ieder jaar tweeduizend kinderen te laten vertrekken. Er worden transporten aangekondigd van ruim vijfhonderd kinderen, maar ook van slechts twintig kinderen. Op basis van alle berichten over uitzendingen zijn er naar schatting tussen de duizend en tweeduizend kinderen per jaar vertrokken. In vijf jaar zou dat het vertrek van tussen de vijfduizend en tienduizend kinderen betekenen.¹⁵

In verschillende archiefstukken wordt gesproken over verschillende leeftijdsgrenzen voor de uit te zenden kinderen. Over het algemeen geldt dat de kinderen tussen de zes en veertien jaar waren en dat zij vertrokken voor een periode van twee tot zes maanden. De duur van het verblijf in Duitse gebieden verschilde per transport en ook door de tijd heen. De kinderen kwamen in diverse Duitse gebieden terecht. Velen kwamen terecht in de Ostmark, Sudetenland en gebieden in het huidige Oostenrijk en Tsjechië. Zij waren afkomstig uit verschillende delen van Nederland; zowel

uit de Randstad als uit de provincie, zowel uit kleine dorpen als uit grote steden.¹⁶

WERVING EN SELECTIE

Het initiatief voor de uitzending van de Nederlandse kinderen lag in Duitsland. Rijkscommissaris Seyss-Inquart ontving geregeld een uitnodiging van een lokale ambtenaar aldaar om Nederlandse kinderen te sturen. Hij was de contactpersoon tussen de Duitse ambtenaren en het Nederlandse hoofd van de afdeling Jeugduitzendingen van de NVD. Seyss-Inquart bracht het hoofd van de afdeling Jeugduitzendingen op de hoogte wanneer hij een uitnodiging uit Duitsland ontvangen had.¹⁷ Het hoofd van de afdeling Jeugduitzendingen van de NVD berichtte op zijn beurt aan de provinciale en stedelijk leiders dat zij een bepaald aantal kinderen moesten werven voor dit transport.¹⁸

Het aantal transporten werd dus niet aangepast aan het aantal kinderen dat op uitzending wilde, maar het aantal kinderen werd afgestemd op het aantal beschikbare plaatsen in Duitsland. Het hoofd van de Afdeling Jeugduitzendingen sommeerde de provinciale en stedelijk leiders om genoeg kinderen beschikbaar te hebben voor uitzending. In de praktijk leverde dit de plaatselijke leiders behoorlijke problemen op. Er bevinden zich in het archief enkele brieven waarin

provinciale en stedelijk leiders aan de heer Verlare (hoofd van de afdeling kinderuitzendingen van de NVD) berichten dat er kinderen zijn afgefallen voor transport door ziekte, evacuatie of doordat ze onverhoopt zijn

afgekeurd door een arts van de NVD.¹⁹ Meneer Verlare riep provinciale leiders van de NVD daarom op om ook kinderen voor uitzending uit te nodigen wanneer zij al eerder waren uitgezonden.²⁰

Voor vertrek werden sommige kinderen gecheckt door een NVD-arts. De stedelijke en provinciale kantoren bepaalden – wanneer een kind werd aangemeld – of dit kind gekeurd moest worden of niet. Vervolgens bepaalde de afdeling Medische Zaken waar en wanneer de keuring zou plaatsvinden.²¹ De beoordelingscriteria voor de geschiktheid van een kind om op uitzending te gaan zijn nergens expliciet in het archief te vinden. Wel

Bijeenkomst van de Nederlandse Volksdienst in het Concertgebouw in Amsterdam, NIOD, 80942.

werd er gesproken over kinderen die niet op transport mochten en is er correspondentie over de doelgroep van de uitzending.

Kinderen die niet in aanmerking kwamen voor uitzending en dus door de NVD-artsen geweigerd moesten worden door NVD-artsen waren kinderen die er goed uitzagen en de uitzending dus niet nodig hadden om fysiek aan te sterken, bijvoorbeeld meisjes die behoorlijk flink en al enigszins rijp waren. Er moest volgens sommigen bovendien een grens worden getrokken als Indische kinderen of kleurlingen op uitzending mee wilden.²²

Over het uitzenden van kleurlingen en Indische kinderen bestond geen eenduidig beleid. Enerzijds stelde het hoofd van Sociale Zaken dat de verantwoordelijkheid voor goed- of afkeuring bij de dokter moest liggen. Anderzijds schreef hij:

Hoogstwaarschijnlijk zullen ze wel in Nederland ondergebracht mogen worden. De uitzending staat echter zuiver in het teken van uitwisseling van Germaanse kinderen. Het gaat niet aan kleurlingen naar een land te sturen, dat alle mogelijke moeite doet het rassenbewustzijn aan te kweken.²³

De verantwoordelijkheid voor goed- of afkeuring werd dus grotendeels bij de dokters gelegd, terwijl het hier niet ging om een keuring van de gezondheid, maar om afkomst. Tegelijkertijd werd er een beroep gedaan op het 'rasbewustzijn' dat in acht moest worden genomen. Hoewel de NVD pretendeerde een organisatie voor alle Nederlanders te zijn, konden sommige Nederlanders vanwege hun huidskleur dus toch worden uitgesloten.

In weinig stukken wordt specifiek gesproken over de doelgroep van de uitzending. Op 18 juni 1941 schreef het hoofd van de afdeling Jeugduitzendingen van de NVD hierover het volgende:

Deze uitzending is in hoofdzaak bedoeld voor behoeftige kinderen uit nette arbeidersgezinnen, waarvan de vader uit hoofde zijner betrekking veel in aanraking komt met publiek.²⁴

Dit criterium hanteerde de NVD waarschijnlijk omdat de vader op deze manier aan veel mensen over de positieve ervaring met de uitzending van zijn kinderen zou vertellen, met als gevolg dat er een positiever beeld over de bezetter zou ontstaan. Bovendien zou uitzending van kinderen mogelijk een oplossing bieden voor financiële problemen waar arbeiders mee te maken konden hebben.

Kinderen waren altijd, ongeacht de politieke gezindheid van hun ouders, welkom om zich aan te melden voor uitzendingen van de NVD. De NVD maakte van het bereiken van kinderen van niet NSB'ers een

speerpunt in haar beleid. Juist door kinderen van niet NSB'ers uit te zenden – zo was het uitgangspunt – kregen meer mensen te zien wat de NVD deed. Op deze manier konden bovendien meer kinderen 'genazificeerd' worden. Kinderen van NSB'ers waren naar alle waarschijnlijkheid al bekend met de waarden van het Nazi-regime, kinderen van niet NSB'ers veel minder. Bij die laatste groep viel dus nog veel 'winst' te behalen. Het hoofd van de Sociale Dienst van de NVD schrijft hierover het volgende:

Wij kunnen dan zeggen dat dit nu nationaalsocialisme is; dat dit nu door den nieuwen tijd wordt gebracht. [...] Denkt u hierbij aan de uiting van den Führer: 'Die Nederlande ist die Perle an der Krone aller Germanischen Völker.'²⁵

Het uitgangspunt voor de werving van de kinderen was om voor vijftientwintig procent kinderen van NSB'ers te werven en vijfenzeventig procent kinderen van anti-NSB en niet-aangesloten ouders.²⁶ Een afwijkende politieke gezindheid van ouders hoefde dus geen verhindering van uitzending te betekenen. Een 'afwijkende' afkomst, was dit daarentegen in potentie wel.

PROPAGANDA

De kinderuitzendingen waren het paradepaardje van de NVD en werden veelvuldig gebruikt voor propagandadoeleinden. Het moment waarop de kinderen per trein vertrokken naar Duits gebied werd door de Duitse bezetters gebruikt om te laten zien wat een weldoeners zij waren. De lokale pers werd uitgenodigd, politici werden opgetrommeld en er werden Duitse volksliederen gespeeld door een fanfare. De uitzending moest een feestelijke gebeurtenis zijn en het feestelijke karakter moest gunstig afstralen op de Duitse bezetter.²⁷

Op de radio werd zo nu en dan verslag gedaan van de uitzendingen. Op 11 juli 1944 bracht radioverslaggever Sampimon verslag uit van de uitzending van zeshonderd Nederlandse kinderen naar Praag. Dit was een belangrijke bron van informatie met betrekking tot het beeld dat de NVD naar buiten wilde brengen over de kinderuitzendingen. Sampimon had de kinderen een bezoek gebracht samen met de heer Verlare. Praag was volgens hem 'het Rome van het Noorden en het Parijs van het Midden-Oosten, een sprookjesstad.'²⁸ De uitzending zou volgens hem goed zijn voor de gezondheid, het doorbreken van alledaagse sleur en verruiming van de blik van de kinderen. De kinderen zouden bovendien met 'levenslessen' terugkeren naar Nederland.

Sampimon benadrukte in de radio-uitzending dat de NVD zich richtte op alle kinderen, ongeacht geloof of politieke gezindheid. Dit

wordt ook bevestigd in niet-propagandistische stukken van de NVD. Uit Sampimons verslag blijkt dat de Duitsers bij de jeugd wilden beginnen met het smeden van een band tussen mensen uit landen die nu onder Duitse heerschappij vielen. De kinderen moesten van jongs af aan kennis maken met de deugden van het nationaalsocialisme, zodat zij als volwassenen overtuigd zouden zijn van de goedheid van deze ideologie.

Sampimon benadrukte in de radio-uitzending ook de kracht van het Duitse volk en de Duitse natie. Hij wekte de indruk dat het een enorme opgave voor de Duitse bevolking was om de Nederlandse kinderen te ontvangen. Dit is opvallend, omdat het initiatief voor de uitzending in Duitsland lag.²⁹ Uit de woorden van Sampimon kan het beeld zijn ontstaan dat de Duitsers de Nederlanders een enorme gunst verleenden, terwijl ze de komst van de Nederlandse kinderen zelf initieerden. Nederlandse ouders hadden nergens om gevraagd, maar moesten de Duitsers wel dankbaar zijn voor hun barmhartigheid.

VOOR WAT, HOORT WAT

Nederlandse kinderen gingen op uitzending naar Duitsland en door de Duitsers bezette gebieden. Duitse kinderen kwamen op hun beurt gedurende de hele oorlog met enkele duizenden naar Nederland voor een kort verblijf. Dit leverde een hoop extra werk op voor de stedelijke en provinciale leiders van de NVD. Meerdere malen riep de heer Verlare hen met een noodkreet op om meer pleeggezinnen voor Duitse kinderen te werven. Hij schreef:

Het is van buitengewoon belang dit jaar een groot aantal Duitse kinderen in Nederland onder te brengen, om geen droevig figuur te slaan tegenover de NSV [de Duitse equivalent van de NVD] die dit jaar twaalfduizend Nederlandse kinderen zal opnemen.³⁰

In 1942 eiste Verlare dat de lokale leiders maar liefst drieduizend gezinnen zouden werven, maar dit viel niet mee.³¹ Veel potentiële pleegouders stelden eisen voordat ze de komst van Duitse kinderen konden accepteren. Veelal waren de pleegouders zelf pro-Duits, maar woonden zij in een omgeving waar de komst van Duitse kinderen niet op prijs werd gesteld.³² Sommige mensen wilden dus wel kinderen opnemen, maar konden tegelijkertijd om verschillende redenen niet het risico lopen dat zij door hun omgeving als nationaalsocialisten en Nazi-sympathisanten gezien zouden worden. Referenties naar de Nazi-ideologie in de vorm van bijvoorbeeld een kind in uniform waren in dit verband voor hen een risico. Tegelijkertijd leefden zij wel in een door de Nazi's overheerst land. Deze mensen moesten dus schipperen tussen de heersende ideeën in hun sociale

omgeving, hun eigen inzichten en de ideologie die hen vanuit Nazi-Duitsland werd voorgehouden en waarbij zij zich graag wilden aansluiten.

Door uitwisseling van kinderen probeerden de Duitsers en pro-Duitse Nederlanders ervoor te zorgen dat de haat en het onderlinge wantrouwen tussen Duitsers en Nederlanders zou verdwijnen en 'de scheidsmuur die er tussen de volwassenen onderling bestond, te doorbreken'.³³ De NVD hoopte hiermee te helpen bij:

De opbouw van een geordend en eensgezind Europa, waarin een sfeer van wederzijds begripen en waarderen een onmisbare voorwaarde vormt. De NVD heeft door zijn uitnodiging aan Duitse kinderen om hun vakantie in Nederland door te brengen voor dit in wording zijnde bouwwerk een zeer waardevolle steen bijgedragen.³⁴

In meerdere documenten wordt de opvang van Duitse kinderen in Nederland een 'eretaak' genoemd. De heer Verlare schrijft aan de provinciale en stedelijk leiders dat zij voor werving van pleeggezinnen 'vrij kunnen beschikken over pers, advertenties enzovoorts'.³⁵ Het is opmerkelijk dat het hoofd van de Afdeling Jeugduitzendingen aan de ene kant oproept om meer Nederlandse kinderen te werven die naar Duitsland kunnen worden uitgezonden, terwijl hij aan de andere kant voortdurend wijst op de noodzaak meer pleeggezinnen voor Duitse kinderen in Nederland te organiseren. Dit laatste als tegenprestatie voor de opvang van Nederlandse kinderen in Duitsland.³⁶ Dit bevestigt het beeld dat het niet alleen om de behoeftige kinderen gaat, maar dat de kinderen een soort 'handelswaar' zijn geworden. De kwaliteit van de kinderen moet goed zijn: niet te brutaal of angstig. De vele kinderen die deelnamen aan de uitwisseling kunnen worden beschouwd als een middel om eenwording van Nederland en Duitsland in ideologische zin te bereiken.

VERGELIJKING

Het (tijdelijk) uitzenden van kinderen is geen Nederlands-Duitse uitvinding. Het idee om kinderen in nood op te vangen, ontstond in Europa aan het begin van de twintigste eeuw, doordat kinderen belangrijk werden geacht voor de natiestaat en samenleving. Zij moesten goed worden grootgebracht opdat zij gezonde en goede burgers zouden worden. In de twintigste eeuw migreerden duizenden kinderen zonder hun familie.³⁷

Bij de Hongaarse kinderen die in Nederland en België werden opgevangen tijdens het Interbellum, was het zorg dragen voor medekatholieken en geloofsgenoten het uitgangspunt.³⁸ In het geval van de Nederlands-Duitse uitzending ging het om gemeenschapscreatie en

het verenigen van twee volken die eenzelfde ideologie moesten gaan aanhangen. Deze specifieke uitzendingen hebben met elkaar gemeen dat de nadruk door initiatiefnemers werd gelegd op plicht en verbroedering. In het geval van de Hongaren betrof dit de zorg voor en de broederband met geloofsgenoten die hadden te lijden onder het politieke bewind. De zorg voor (nieuwe) landgenoten en verbroedering tussen verschillende volken stond centraal in het Nederlands-Duitse geval. De uitwisseling van Nederlandse én Duitse kinderen zou ook voor deze verbondenheid en verbroedering moeten zorgen. Er speelden in beide gevallen ideologische en politieke redenen mee om tot uitzending van de kinderen over te gaan.

Een verschil tussen de uitzendingen is gelegen in de samenstelling van de groep uitgezonden kinderen. Onder de uitgezonde Hongaarse kinderen waren meisjes oververtegenwoordigd.³⁹ De NVD richtte zich daarentegen in principe op alle Nederlandse kinderen, zonder specifieke voorkeur voor jongens of meisjes, hetgeen ook in praktijk resulteerde in een redelijke balans tussen het aantal jongens en meisjes. Wel moest volgens sommigen een grens worden getrokken wanneer Indische kinderen of 'halfbloedjes' op uitzending mee wilden.⁴⁰

Een groot verschil met andere kinderuitzendingen is dat de organisatie van het transport voor Nederlandse kinderen naar Duitsland in handen was van de NVD en niet van de kerken of een liberale elite. In het geval van de opvang van Hongaarse kinderen in Nederland speelde de strijd tegen het communisme een grote rol. De loyaliteit van het Hongaarse volk moest gewonnen worden door te zorgen voor hun zwakke kinderen. Zo zouden zij niet in de handen van de communistische Sovjet-Unie vallen, maar loyaliteit voelen naar de Nederlandse weldoeners. Andere uitzendingen hadden voornamelijk tot doel om kinderen op korte termijn fysiek op te lappen.

Poster kinderuitzending. Nederlandse Volksdienst, NIOD, 106395.

Er was hier geen sprake van een gezamenlijk doel op de lange termijn. De Nederlandse regering probeerde door uitzending van kinderen na de Tweede Wereldoorlog ervoor te zorgen dat het volk niet zou 'verwilderden' en zich op de lange termijn tegen het gezag zou richten. De Nederlandse regering richtte zich in die zin na de oorlog, evenals de Nederlands-Duitse overheid tijdens de oorlog, op de lange termijn. De Nederlandse kinderen waren belangrijk om er in ieder geval voor te zorgen dat het land van de toekomst niet zou worden bewoond door 'verwilderde' mensen.⁴¹

CONCLUSIE

Het leek wellicht eenvoudig om een groep kinderen op uitzending te sturen. In praktijk deden zich echter problemen voor. Toch vond de uitzending van Nederlandse kinderen naar Duitsland gedurende de hele Duitse bezetting van Nederland plaats.

Een simpele verklaring hiervoor is dat de uitzending plaatsvond omdat de Duitsers dit graag wilden en Nederland bezet was door Duitsland. Toch blijft er met dit simpele antwoord een groot deel van de verklaring onbelicht. Bestudering van het archief van de Nederlandse Volksdienst (NVD) liet namelijk zien dat er meer speelde dan alleen de Duitse wens om Nederlandse kinderen in Duitsland op te vangen.

De oprichting van de NVD paste bij de nieuwe waarden die de bezetters aan Nederland probeerden op te leggen. Er werden nieuwe organisaties opgericht en er werden organisaties opgericht die voortbouwden op de activiteiten van al bestaande Nederlandse verenigingen en stichtingen. Zo bouwde de NVD de al eerder geïnitieerde werkzaamheden van de Stichting Winterhulp verder uit. Bestaande structuren bleven in tact, met echter het grote verschil dat de Duitsers nu bepaalden wat prioriteit had en wat niet. De kinderuitzending was een belangrijk onderdeel in het streven Nederland te nazificeren en vormde daarmee een speerpunt van de Duitse bezettingspolitiek en propaganda. Wanneer er een transport plaatsvond, werden lokale media uitgenodigd om te komen kijken, er werd muziek geregeld en vooraanstaande politici werden opgetrommeld om de kinderen uit te zwaaien. Op de radio werd verslag gedaan van de prachtige bestemmingen waar de kinderen zouden verblijven, over het heerlijk eten dat hen daar te wachten stond en over de vriendschappen die ze zouden sluiten.

De Duitsers richtten zich met de uitwisseling van Nederlandse en Duitse kinderen op de lange termijn. Zij werkten aan de 'grote Germaanse gedachte' aan het vormen van een gemeenschappelijkheidsidee dat nodig werd geacht om een sterk rijk te vormen. De Duitsers wilden hun reputatie als bezetters verbeteren door zorg te dragen voor de kinderen van het bezette volk. Het unieke van de kinderuitzending van Nederlandse kinderen naar Duitsland bleek deze bezetting te zijn. De kinderen vertrokken uit het bezette

Nederland naar het land van de bezetter. Dat was nog niet eerder voorgekomen.

Tot slot is een belangrijk inzicht dat deze studie heeft opgeleverd dat afzonderlijke kindermigraties niet langer als unieke gebeurtenissen moeten worden beschouwd, maar in onderlinge samenhang bestudeerd zouden moeten worden en verbonden moeten worden met andere migraties. Er blijken overeenkomsten te zijn tussen de - tot nu toe - afzonderlijk bestudeerde kindermigraties. Er speelden bij alle uitzendingen ideologische of geopolitieke belangen mee. Dat organiserende partijen zich op kinderen richtten, komt doordat dat zij als de burgers van de toekomst werden beschouwd en daarmee belangrijk waren voor de vorming van een ideologisch of geopolitiek sterke positie van het land of rijk.

Anne Eva Haarbrink heeft de bachelor geschiedenis aan de Universiteit Leiden afgerond, met een specialisatie in de richting Sociale Geschiedenis en schreef de scriptie die aan dit artikel ten grondslag ligt onder begeleiding van professor Marlou Schrover.

1. Nationaal Archief, Den Haag, Nederlandse Volksdienst, 1940-1945, nummer toegang 2.19.070.01, 105.
2. NL-HaNA, Ned. Volksdienst, 2.19.070.01.
3. M. Schrover, 'Dutch migration research. Looking Back and Moving Forward', *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geschiedenis* (2014) 216.
4. Nationaal Archief, Den Haag, Nederlandse Volksdienst, 1940-1945, nummer toegang 2.19.070.01. Het archief is 30.60 meter en bevat 213 inventarisnummers.
5. Ibidem.
6. P. Griffioen en R. Zeller, *Jodenvervolging in Nederland, Frankrijk en België 1940-1945. Overeenkomsten, verschillen, oorzaken* (Amsterdam 2011) 47.
7. B. Beuys, *Leven met de vijand. Amsterdam onder Duitse bezetting 1940-1945* (Amsterdam 2013) 94-96.
8. D. Dwork en R.J. Van Pelt, *De Holocaust. Een geschiedenis* (Amsterdam 2002) 67.
9. beeldbankwo2.nl/detail.jsp?action=detail&recordidx=1
10. F. W. Boterman, *Duitse ouders. Nederland onder de Duitse Bezetting (1940-1945)* (Amsterdam 2015), 249, 425.
11. C. Wesselink, *Kunstenaars van de Kultuurkamer. Geschiedenis en herinnering* (Amsterdam 2014) 59-60.
12. NL-HaNA, Ned. Volksdienst, 2.19.070.01, 124.
13. Nationaal Archief, Den Haag, Winterhulp Nederland, nummer toegang 2.19.070.02.
14. NL-HaNA, Ned. Volksdienst, 2.19.070.01.
15. Ibidem.
16. Ibidem.
17. NL-HaNA, Ned. Volksdienst, 2.19.070.01, 58, brief op 18 juli 1941.
18. NL-HaNA, Ned. Volksdienst, 2.19.070.01, 5, brief op 20 januari 1942 van het hoofd van de afdeling jeugduitzendingen van de NVD.
19. NL-HaNA, Ned. Volksdienst, 2.19.070.01, 58 en 91.
20. NL-HaNA, Ned. Volksdienst, 2.19.070.01, 58.
21. NL-HaNA, Ned. Volksdienst, 2.19.070.01, 142.
22. Ibidem.
23. NL-HaNA, Ned. Volksdienst, 2.19.070.01, 142.
24. NL-HaNA, Ned. Volksdienst, 2.19.070.01, 58.
25. NL-HaNA, Ned. Volksdienst, 2.19.070.01, 142.
26. Ibidem.
27. NL-HaNA, Ned. Volksdienst, 2.19.070.01 en NIOD, Beeldbank WO2, kinderuitzendingen.
28. NL-HaNA, Ned. Volksdienst, 2.19.070.01, 111.
29. NL-HaNA, Ned. Volksdienst, 2.19.070.01, 58, brief op 18 juli 1941.
30. NL-HaNA, Ned. Volksdienst, 2.19.070.01, 91.
31. NL-HaNA, Ned. Volksdienst, 2.19.070.01, 142.
32. Ibidem.
33. Ibidem.
34. Ibidem.
35. Ibidem.
36. Ibidem.
37. V. Hajto, 'The 'wanted' children. Experiences of Hungarian children living with Belgian foster families during the interwar period', *History of the Family* 14 (2009) 203-216, 203 en 214.
38. G. Van der Harst en L. Lucassen, *Nieuw in Leiden. Plaats en betekenis van vreemdelingen in een Hollandse stad* (Leiden 1998) 77- 92 en Vogel, *Nabije vreemden. Een eeuw wonen en samenleven* (Den Haag 2005) 11, 29.
39. Van der Harst en Lucassen, *Nieuw in Leiden*, 77-92.
40. NL-HaNA, Ned. Volksdienst, 2.19.070.01, 142.
41. J. Sintemaartensdijk, *De bleekneusjes van 1945. De uitzending van Nederlandse kinderen naar het buitenland* (Amsterdam 2003), 31.